

АПРОБАЦИОННИ ПСИХОМЕТРИЧНИ КАЧЕСТВА НА СКАЛА ЗА ПОЛЯРНИ УБЕЖДЕНИЯ

Красен Фердинандов, Магистър по Клинична и консултативна психология, училищен психолог в СМГ „Паисий Хилендарски“, улица „Искър“ 61, град София, България, krasenferdinandov@gmail.com, 0884405004.

Резюме:

В тази статия са представени резултати и апробационен статистически алгоритъм за анализ на данни, които са суб-продукт на проведен експериментален модел за анонимно интернет тестване на предпочитанията към прости емоции и житейски сценарии. Моделът е разработен като симулация на ключови понятия, предложени от Силван Томкинс за ролята на дуалистични убеждения и подлага на проверка в българска среда концепцията му за идеологическите “сценарии”. Двата вида идеологически “сценарии” са работни понятия, които пресъздават стереотипността на идейно-афективните позиции, а изборът на айтеми от адаптирания за български условия въпросник отразява предпочитанията на извадката към двойки полярни по смисъл твърдения. Приложени са статистически тестове за надеждност, адекватност на извадката, конструктивна валидност, корелационен, клъстерен и регресионен анализи при опит да се фокусират на микроравнище отчетливостта на смислово противоположни убеждения. Обстойно се проверява хипотезата за ортогоналност или поляризация на предпочитанията към определен набор от подбрани твърдения. Моделът, с който са проведени изпитанията и са събрани данните за анализ е достъпен в интернет на адрес <https://testrain.info>.

APROBATIONAL PSYCHOMETRIC QUALITIES OF TOMKINS’ POLARITY SCALE

Krasen Ferdinandov, Master degree in clinical and counseling psychology, school psychologist in Sofiyska Matematicheska Gimnasiya “Paisiy Hilendarski”, Iskar Street 61, Sofia, Bulgaria, krasenferdinandov@gmail.com, 0884405004.

Abstract:

This article presents results and approbation statistical algorithm for analysis that are subordinate to an experimental model for anonymous Internet testing of preferences for simple emotions and life scenarios. The model was developed as a simulation of key concepts proposed by Silvan Tomkins for the role of dualistic beliefs and examines in Bulgarian environment its ecological validity of concept about general view, political, relationships, childhood rearing approaches and attitude toward personal feelings directed by ideological "scripts" in conservative-liberal framework. The two types of ideological "scripts" are working concepts that recreate the stereotype or so called “ideo-affective posture” that resonate “ideological polarity”. The choice of statements from the adapted Bulgarian questionnaire admits that results could reflect the preferences of the sample to couples of polar meaning items. Statistical tests for reliability, sample adequacy, constructive validity, correlation, cluster and regression analyzes were applied in an attempt to focus on the microscience of the distinctive meaning when opposite beliefs are identified by participants in the whole experiment. The hypothesis of orthogonality or polarization of preferences to a set of selected assertions is thoroughly examined. The test model and the data collected for analysis are available on the Internet at <https://testrain.info>.

ВЪВЕДЕНИЕ

Концепцията за идеологически сценарии

Всяко емоционално състояние е умствен отпечатък на ценностно изживяване за отделно житейско събитие (“сцена”). „Емоционалната плътност” е научно понятие, което е подложено на експериментални изпитания (Фердинандов et al. 2017, Ferdinandov et al. 2018) и като работен концепт описва процеса на поддържане и емоционален резонанс в сценариите на изживяване на емоциите. По подобие на концепцията на Силван Томкинс, американски психолог (1911-1991), пионер в сферата на експериментална психология на емоциите, този резонанс отразява своеобразното капсулиране на ценностен възглед („ideo-affective posture” и “ideo-affective resonance”, Tomkins 1995: 30, 111-117, 159, 168) за живота въобще, както и за абстрактни или конкретни сфери на човешкото съществуване и поведение в частност. Томкинс илюстрира изкривяванията (“enculturation bias”, Moscher et al. 1984, Moscher et al. 1988) между непосредственото изживяване на емоции, тяхната социализирана версия под формата на сценарии (affective scripts, Tomkins 1979, Tomkins 1987, Tomkins 1995) и социо-културния източник на тази социализация (affective socialization, Tomkins 1995) чрез психологическо изследване на двете основни крила при оформяне на индивидуалните ценности под въздействие на културните системи и идеологиите.

„Емоционалният отзвук” е понятие, което отразява въздействието на идеите върху това как даден човек да чувства и първично да оценява, благодарение на относително свободно организирани готови емоционални преценки за това как да протичат житейските събития и какви да са съответните емоционални състояния, свързани с и продиктувани от тях. Силван Томкинс приема за аксиома постановката, че ако „едната страна на монетата” е нашата морална и ценностна позиция в познавателен и поведенчески аспект, то „емоционалният отзвук” е изследователска метафора за „другата страна на монетата” – сантименталният компонент при моделирането на ценностните позиции и предубеждения, в които хората влагат или според които организират, интерпретират и прогнозираат своите автентични чувства (“ideo-affective posture”, Tomkins 1995: 111). Важно е да се подчертае, че Томкинс вярва в способността на теорията си за сценариите, най-вече идеологическите, да обясни как афектите се социализират и вменияват като културна рамка на поведение и представя нагледно възпитателен алгоритъм за такава емоционална социализация (Tomkins 1995: 168-196). До голяма степен ценностните позиции се доближава до концепцията на Антонио Дамазо за видовете „емоционални регулативни процеси”, прости и сложни („simple regulatory reactions and composite expressions of regulatory actions and concurrent regulatory processes”, Damasio 2005: 45). Те са придобити и пластични, зависими от културния контекст и се превръщат в умствени нагласи чрез излагане на мозъка на продължително влияние от средата върху чувствата и поведението и изграждането на индивидуалното съзнание около този първичен и вторичен

емоционален опит. Томкинс отчита историческата и културна контекстуалност на тези дуалистични емоционално-когнитивни уклони със следния емблематичен коментар:

„Но американското ляво крило повече прилича на дясното американско крило в сравнение с конфуциански Китай. Протестантското дясно е подобно на католическото в сравнение с хиндуисткото. Марксисткото ляво е по-близо до капиталистическото в сравнение с това на ловците-събирачи. Полярностите се проявяват като разширени семейства от идеологии, които като параметри са повече ортогонални, отколкото противоположни. Полярността иглежда е функция на универсален посредни между доста различни идеологии. Разнообразието в идеологиите е това, което най-добре описва полярността.” (Tomkins 1995: 167).

Континуум от първични „идеологически сценарии” или независими „уклони”

Последователи на идеите на Томкинс са очаровани и с охота приемат неговата концепция за първична поляризация на условията, които ограничават и дават перспектива на емоционалното развитие. Както отбелязва и Пол Екман, неговата концепция за полярности и дуализъм в областта на емоционално-когнитивната сфера не е изследвана достатъчно задълбочено (Ekman et al. 1975: 33).

„Либерален или хуманистичен” уклон:

Идейно-емоционален отзвук и вътрешна склонност да се отстояват и преживяват сцени и сценарии, характерни за *ориентираните към човека* ценностни предпочитания: Установено е, че тези предпочитания се съпровождат от по-малко превъзходство на лявата половина на мозъка, повече дясна умствена дейност – въображението и приоритет на емоционалността. Хора с по-високо процентно съотношение може да се очаква, че са с постоянство в положителното поддържане на междуличностни връзки и лесно се увличат в процеса на общуване. Тази настройка е характерна за хора, на които им е позволявано да имат повече емоционални изживявания в детството, отнасяли са се равностойно към тях и техните нужди, родителите им поддържат отношение към слабостите като нещо, което може да се търпи и подобрява с любов, грижа и подкрепа. Приобщавани са с цената на много положителни вложения и добронамерена отзивчивост, с по-малка критичност и затова са по-възприемчиви към положителните чувства. Хора с крайно хуманистични убеждения са склонни да вярват, че чувствата и желанията трябва да се изразяват свободно, да се ценят и удовлетворяват, да не се отричат и затова са предразположени и към наситени и крайни чувства, без задръжки, като това ги води и до неочаквани и разтърсващи емоционални обрати – изблици на безцеремонно високомерие и пристъпи на възмущение. Насърчават с усмивка, очакват да им се отвърне по същия начин, дори и от съперниците си. Хора с такива отчетливи убеждения не страдат от безпокойства при общуването, сближават се с лекота, способни са на силна взаимна привързаност, състрадание и всеотдайна любов, без да имат нужда да се усамотяват, изразяват свободно

волята си и не се притесняват да поемат рискове. Забелязва се отчетливо нагласата хем да не се самообвиняват, хем да могат да се отгърсват от чувството за вина, да предизвикват статуквото или начина, по който са устроени обстоятелствата и живота, дори с цената да заклеймят по-вишестоящи от тях.

„Консервативен или нормативно ориентиран” уклон:

Идейно-емоционален отзвук и вътрешна склонност да се отстояват и преживяват сцени и сценарии, характерни за *ориентираните към нормите* ценностни предпочитания: Тези предпочитания се съпровождат от по-голямо превъзходство на лявата половина на мозъка, по-малко функции на дясната – преимущество на логичността и разумната детайлна преценка. Хора с по-високо процентно съотношение може да се очаква, че са ориентирани повече към себе си или по-скоро към стандартите и очакванията си за другите, съобразени с нормите и предварително преценени и разграничаващи се от спонтанността решения. Тази настройка е характерна за хора, които държат на йерархичните и съдържани подходи в живота, готови са да следват високи цели и са горди да показват своята компетентност, силна воля и решителност, независимост и превъзходство, подценяват нишестоящите, лишават или наказват тези, които не се подчиняват или се отклоняват от образците, според които трябва да се живее, отричат важността и ролята на собствените чувства. Желанията и страстите трябва да се пренебрегват, освен ако удоволствието не е заслужено за добро изпълнение на задълженията или постигане на успеха. В детството са им позволявани по-малко положителни изживявания, напътствани са с критика и отрицателна обратна връзка и затова са по-възприемчиви към отрицателните емоции. Хора с крайно нормативистични убеждения смятат, че човешките слабости трябва да се отхвърлят или наказват. Не са склонни към разнообразни, наситени и крайни чувства, с добре очертани емоционални задръжки, типични за хора, които не понасят да общуват при разнообразни социални обстоятелства, и затова предпочитат дистанцията. Вярват в традиционния начин на живот, където сигурността и стабилността са изключително важни, като хвърлят вина или върху себе си или върху тези, които допускат да се превърнат в техни изкупителни жертви. Показват нищожно състрадание и разбиране към тези които страдат и се оплакват заради липсата им на воля. Защиават и са твърдо предубедени, че начина, по който е устроен живота трябва да бъде съхранен и запазен.

Пропорцията между двете крила, двата вида полярности в убежденията, осигурява поглед върху количественото съотношение „простота – сложност” на убежденията. Съотношението между водещите правила се предполага, че е във взаимнопротивопоставяща се зависимост – от една страна, колкото повече се отдалечават резултатите от центъра на континуума, толкова повече намалява сложността при съчетаването на „леви и десни” правила и толкова повече се доближава до вероятността изследваното лице да се води от простота в приоритета на своите жизнени правила. От друга страна Томкинс представя и идеята си за ортогонални отношения между двете крила

– не са относително независими като променливи и нарастването или намаляването на отразения брой убеждения по едното или другото крило не се отразява на другото крило.

ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на изследването е да се демонстрира емпирично идеята за предпочитания към идеологически сценарии, като се представя подход за статистическо извличане на образци, в частност за проверка на идеите за поляризацията на убежденията в три различни концептуални сфери. Като основа за извличане на моделите бяха използвани данни от проведено изследване за ценностните предпочитания, част от постановката на експеримента за идентификация на емоции и сценарии, провеждан на сайта <https://testrain.info>.

В *постановката на изследването* беше заложен в експерименталния план анкетата за избор на полярни убеждения да предизвиква „когнитивен шум”, т.е. отвличане на вниманието от основната задача за избор на най-често изживявани семейства от прости емоции и сложни емоционални нагласи (Фердинандов et al. 2017) с цел да се отдалечат паметовите следи на участниците от избраните емоции преди избора на предложени сценарии. Един от тестовете, които беше използван, е български превод на скалата за полярности в пълния оригинален формат със 106 твърдения (*Приложение 1.1 и 1.2*), организирани като 53 двойки изречения (Фигура 1) симулиращи вземане на решение в ситуация на дилема. Тези твърдения съдържат нюанси на смислово противопоставяне около определени тематични области (Tomkins 1995: 149-155):

Отбележи само тези изречения, които отразяват най-точно твоята преценка.

- Децата трябва да бъдат научени да се съобразяват какво е правилно дори и понякога това да не им допада.
- Децата трябва да бъдат окуражавани да изразяват себе си дори и родителите винаги да одобряват това.
- Ако наруша закона, това че ме наказват, винаги е в моя полза или от полза на обществото.
- Ако наруша правилата или закона, трябва да ме накажат за доброто на обществото.
- Малките бели лъжи погледнати в дългосрочен план винаги водят до големи черни лъжи.
- Малките бели лъжи са оправдани, когато истината може да нарани чувствата на близък приятел.
- Страхът може да накара и най-смелия да трепери. Не бива да заклеимяваме човек, който преживява нервен срив.
- Страхът е проява на малодушие, нещо жалко и заслужава презрение. Ако изпадне в такова състояние, човек трябва да бъде порицан или наказан.

Фигура 1: Пример за подредбата на айтемите в изследването

Дизайнът на изследването и интернет технологията на тестовия вариант *позволява едновременно да се отбележат* предполага възпроизвеждане и изпитание на тази логика

на ортогоналност между простота/сложност в убежденията и независимост между двете крила. Експерименталната задача предполагаше участниците да могат да изберат само едно от двете, двете едновременно или нито едно от двете твърдения. Участниците трябваше да следват кратката инструкция *“Отбележи само тези твърдения, които най-точно съответстват на твоите убеждения”*.

На Фигура 2 резултатите се представят в обобщен вид за всяко крило поотделно и допълнително се подразделят в оригиналната структура, която Томкинс посочва като тематични области, по които могат да се опишат убежденията на хората, в случая на участниците в експеримента.

ПОКАЗАТЕЛИ ОТ ТЕСТА:	
#Либерални убеждения; 38 от 53 твърдения (72%);	<input type="button" value="прочети"/>
*Възгледи за детството; 8 от 8 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Политически виждания; 3 от 6 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Лични отношения; 11 от 15 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Общи възгледи; 9 от 14 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Личните чувства; 7 от 10 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
#Консервативни убеждения; 15 от 53 твърдения (28%);	<input type="button" value="прочети"/>
*Възгледи за детството; 2 от 8 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Общи възгледи; 6 от 14 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Лични отношения; 2 от 15 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Личните чувства; 3 от 9 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>
*Политически виждания; 2 от 6 твърдения;	<input type="button" value="прочети"/>

Фигура 2: Примерни резултати от проведен тест със скала на полярностите

Предпочитанията на участниците се кодират в статистическа матрица дихотомно („1” за избрано твърдение, „0” за пропуснато). За обработка са използвани само 102 регистрирани отговора при които е установено съпадение в потвърдените избори на участниците както по подскалата за „семейства” и „сценарии”, така и за скалата за избор на „полярни убеждения”. Базата данни е достъпна на интернет адрес: <https://testrain.info/spssps.php>.

Изследователската хипотеза е формулирана по следния начин: предполага се, че показателите на изследваните лица, които са предоставили своето мнение за убежденията си, ще потвърдят идеята за ортогоналност между двете идеологически крайни крила. – Емпирично-феноменологичният подход, който е възприет като синтез между качествени и количествени данни, позволява да се оглеждат и обследват детайлно различни нива на една структура от взаимосвързани явления и нейната динамика – статистически показатели и качествени находки по време на анализа. Тези различни нива ще бъдат възпроизведени в един последователен алгоритъм от методи за изследване на данните от реакции на стимулите от скалата за полярности, като в случая се съпоставят и обобщават показатели и аналитични модели, изведени като диаграми за вътрешните

взаимоотношения, сценарирането вътре и между двете нива на променливите „ляв” и „дясен” тип убеждения. Алгоритъмът, който е създаден, ще позволи от *макроскопично* ниво (факторна структура) да се детайлизират отношенията между отделните айтеми на *микроскопично* ниво (всеки айтем от скалата ще бъде оценен и възприет като уникално отражение на вероятно полярни убеждения).

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Статистическите показатели за надеждност, т.е. косвени стойности, които са важни за изследването на конструктивна валидност (Cronbach's Alpha и Split-half Alpha Test) за цялата скала са на достатъчно приемливо ниво (Таблица 1).

Таблица 1: Показатели за статистическа надеждност на апробационната скала

Reliability Statistics		
Скала "Полярни убеждения"		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,945	,942	106

Сплит-тест на Скала "Полярни убеждения"			
Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,940
		N of Items	53 ^a
	Part 2	Value	,884
		N of Items	53 ^b
Total N of Items			104
Correlation Between Forms			,506
Guttman Split-Half Coefficient			,621

Reliability Statistics		
Подскала "Нормативни убеждения"		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,884	,884	53

Сплит-тест на подскала "Нормативни убеждения"			
Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,777
		N of Items	27 ^a
	Part 2	Value	,819
		N of Items	26 ^b
Total N of Items			53
Correlation Between Forms			,750
Spearman-Brown Coefficient	Unequal Length	Equal Length	,857
		Unequal Length	,857
Guttman Split-Half Coefficient			,857

Reliability Statistics		
Скала „Хуманистични убеждения"		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,940	,939	53

Сплит-тест на скала "Хуманистични убеждения"			
Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,870
		N of Items	27 ^a
	Part 2	Value	,901
		N of Items	26 ^b
Total N of Items			53
Correlation Between Forms			,880
Spearman-Brown Coefficient	Unequal Length	Equal Length	,936
		Unequal Length	,936
Guttman Split-Half Coefficient			,934

Проведени са и допълнителни апробационни тестове за надеждност и адекватност на извадката, които показват достатъчно солидни показатели. Показателите за адекватност на извадката се различаваха значително по двете отделни под-скали (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) за подскала „Нормативни убеждения” показва .563, при степен на сигурност $p=.000$, т.е. по-ниско от стандарта .69, докато за подскала

„Хуманистични убеждения” стойността е .716, при степен на сигурност $p = .000$, което удовлетворява стандартното очакване.

Чрез проучвателен факторен анализ (EFA) на целия пул от твърдения бяха подбрани само 5 двойки полярни твърдения, които значимо се разпределяха в семантичния континуум „леви-десни идеологически сценарии”. За разлика от всички останали 94 твърдения, които не преминаха критичния апробационен праг за очаквана стандартна факторна тежест по-малка от коефициент 0.5 и между тях не бяха открити очакваните смислови контрасти, тези 5 чифта смислово противоположни айтеми показаха относително близки стойности и в същото време са кохерентни по между си като двойки, отчетливо и consistently демонстрират смислова поляризация, което условие е напълно достатъчно, за да се групират в двата фактора, както е показано на Таблица 2.

Таблица 2: Факторно разпределение на 5 двойки полярни убеждения
Pattern Matrix^a

№ на айтема	Текст на твърдението от скалата за полярни убеждения	Component	
		1	2
i73_f0	Да действаш спонтанно, без съображения, понякога прави живота по-интересен.	,680	
i2_f0	Ако наруша закона, това че ме наказват, невинаги е в моя полза или от полза на обществото.	,660	
i62_f0	Човек трябва да бъде обичан през цялото време, защото го желае и се нуждае от това.	,631	
i65_f0	Проблемът на демокрацията е, че рядко представлява гласа на хората.	,549	
i24_f0	Детската престъпност се дължи на фактори, които ние не разбираме. Когато ги разберем, ще сме способни да се предпазваме по-добре за в бъдеще.	,511	
i25_f1	Детската престъпност е просто отражение на лошата страна на човешката природа, с която се раждаме. Винаги е било така и така ще остане.		,572
i3_f1	Ако наруша правилата или закона, трябва да ме накажат за доброто на обществото.		,562
i63_f1	Хората трябва да бъдат обичани само ако правят така, че да заслужат това.		,552
i64_f1	Проблемът с демокрацията е, че хората прекалено често имат право на глас.		,531
i72_f1	Да действаш без съображения, означава да действаш детински.		,523

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 3 iterations.

За този ограничен набор от факторизирани твърдения може да се приеме, че отговарят и на минималния критерий за конструктивна и теоретична валидност и могат да се използват в последващи анализи, чрез които да се установят дали тези специфики в

полярните убеждения на участниците могат да се възпроизведат чрез повторно изпитание с друга извадка.

За да се осветлят някои детайли, представящи смисловите взаимовръзки между тези валидизирани твърдения, бяха проведени още два допълнителни стандартни статистически теста – йерархичен клъстерен анализ и корелационен анализ. Чрез клъстерния анализ и изследване на най-близките удвоени евклидови разстояния с Ward's method се цели проследяване на тенденции при групирането според най-близки количествени разстояния (съседство) между твърденията и търсене на потвърждение за тяхната смислова поляризация според ценностния контекст, зададен от автора на теорията. Чрез корелационния анализ (Таблица 3) се проследява нивото на значима взаимосвързаност между айтемите в апробационната версия за полярности в убежденията.

Таблица 3: Корелационна матрица между 10-те полярни твърдения

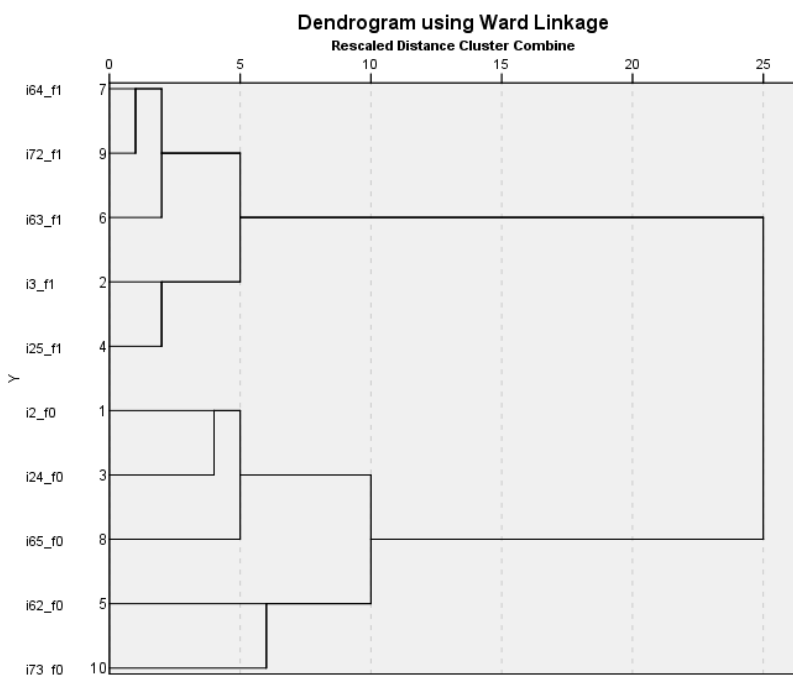
Номенклатура на твърденията		i2_f0	i3_f1	i24_f0	i25_f1	i62_f0	i63_f1	i64_f1	i65_f0	i72_f1	i73_f0
i2_f0	Pearson Correlation	1	-,172	,424**	-,010	,303**	,286**	-,093	,425**	,072	,310**
	Sig. (2-tailed)		,084	,000	,924	,002	,004	,353	,000	,473	,002
i3_f1	Pearson Correlation	-,172	1	-,012	,460**	-,083	,138	,431**	,175	,189	-,051
	Sig. (2-tailed)	,084		,905	,000	,409	,167	,000	,078	,057	,608
i24_f0	Pearson Correlation	,424**	-,012	1	-,079	,282**	,069	-,116	,388**	,114	,309**
	Sig. (2-tailed)	,000	,905		,428	,004	,491	,247	,000	,253	,002
i25_f1	Pearson Correlation	-,010	,460**	-,079	1	,074	,138	,321**	,175	,339**	,000
	Sig. (2-tailed)	,924	,000	,428		,463	,167	,001	,078	,001	1,000
i62_f0	Pearson Correlation	,303**	-,083	,282**	,074	1	,044	-,045	,369**	,121	,417**
	Sig. (2-tailed)	,002	,409	,004	,463		,658	,656	,000	,226	,000
i63_f1	Pearson Correlation	,286**	,138	,069	,138	,044	1	,112	,254*	,433**	,184
	Sig. (2-tailed)	,004	,167	,491	,167	,658		,263	,010	,000	,064
i64_f1	Pearson Correlation	-,093	,431**	-,116	,321**	-,045	,112	1	-,020	,385**	-,083
	Sig. (2-tailed)	,353	,000	,247	,001	,656	,263		,840	,000	,405
i65_f0	Pearson Correlation	,425**	,175	,388**	,175	,369**	,254*	-,020	1	,164	,406**
	Sig. (2-tailed)	,000	,078	,000	,078	,000	,010	,840		,099	,000
i72_f1	Pearson Correlation	,072	,189	,114	,339**	,121	,433**	,385**	,164	1	,057
	Sig. (2-tailed)	,473	,057	,253	,001	,226	,000	,000	,099		,569
i73_f0	Pearson Correlation	,310**	-,051	,309**	,000	,417**	,184	-,083	,406**	,057	1
	Sig. (2-tailed)	,002	,608	,002	1,000	,000	,064	,405	,000	,569	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). * . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

От таблицата е видно, че само ограничен брой айтеми образуват достатъчно значими взаимовръзки. Нивото на корелационна зависимост не е силно изразена, по-скоро умерена към слаба, ако се вземат предвид по-строгите стандарти за корелационен коефициент,

релевантни за малки извадки ($R \geq 0,4$, при $p \leq ,01$). От Таблица 3 също така може косвено да се проследи нивото на *мултиколинеарност*, т.е. силно семантично или каузално препокриване между айтемите. Такава не е налична според изведените резултати.

Дървовидната диаграма, получена с йерархичен клъстерен анализ (Фигура 3) потвърждава находката, открита с EFA, че тези 10 твърдения образуват смислова структура от 5 противоположни в убежденията за конкретната извадка. Клъстерната структура извежда три нива на разпределение, но не представя пълна или огледална симетрия на семантичната поляризация при групиране на айтемите.

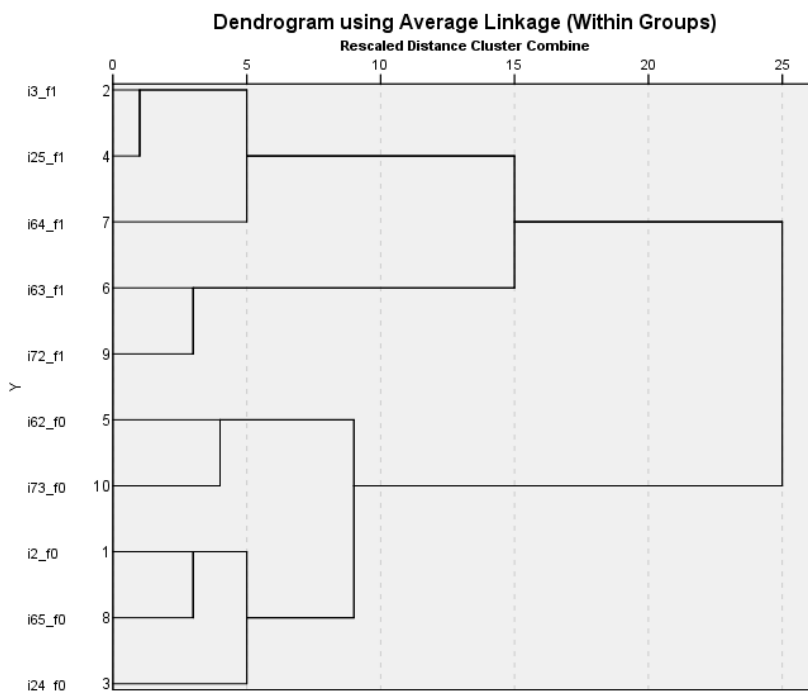
Фигура 3: Дървовидна структура на убежденията с *Ward's method*.

Открити са кохерентни огледални ефекти между твърдения от „нормативистичния” полюс „*Детската престъпност е просто отражение на лошата страна на човешката природа, с която се раждаме. Винаги е било така и така ще остане.*” (i25_f1) и „*Ако наруши правилата или закона, трябва да бъде наказан за доброто на обществото.*” (i3_f1) от една страна, а от друга „*Детската престъпност се дължи на фактори, които ние не разбираме. Когато ги разберем, ще сме способни да се предпазваме по-добре за в бъдеще.*” (i25_f0) и „*Ако наруши закона, това ще бъде наказано, невинаги е в моя полза или от полза на обществото.*” (i2_f0). За тези два типа противоположни убеждения чрез този тип аналитична съпоставка може да се допусне, че се оформят два устойчиви контрастни типа „идеологически сценарии”.

Има известни различия на най-конкретно ниво между двата полярни клъстера – например твърдението „*Проблемът с демокрацията е, че хората прекалено често имат*”

право на глас.” (i64_f1) е в най-близко съседство с твърдението „Да действаш без съображения, означава да действаш детински” (i72_f1) в общия „нормативистичен” клон, докато техните противоположни според факторния анализ твърдения - „Проблемът на демокрацията е, че рядко представлява гласа на хората.” (i65_f0) и „Да действаш спонтанно, без съображения, понякога прави живота по-интересен” (i73_f0) образуват съвсем различен тип конкретна контекстуална взаимосвързаност с останалите две полярни твърдения – „Хората трябва да бъдат обичани само ако правят така, че да заслужат това.” (i63_f1) и „Човек трябва да бъде обичан през цялото време, защото го желае и се нуждае от това.” (i62_f0).

За да се преодолее това предполагаемо повлияване от типа статистически анализ или от особености в предпочитанията на извадката върху факторната структура, беше проведен и допълнителен йерархичен клъстерен анализ, при който методът предполага изследване на корелационните връзки в самата група от твърдения. С това се цели проследяване на груповите тенденции да се образуват значими (при $p < .005$) взаимосвързки между твърденията.

Фигура 4: Дендрограма от полярни убеждения с Pearson's correlation method

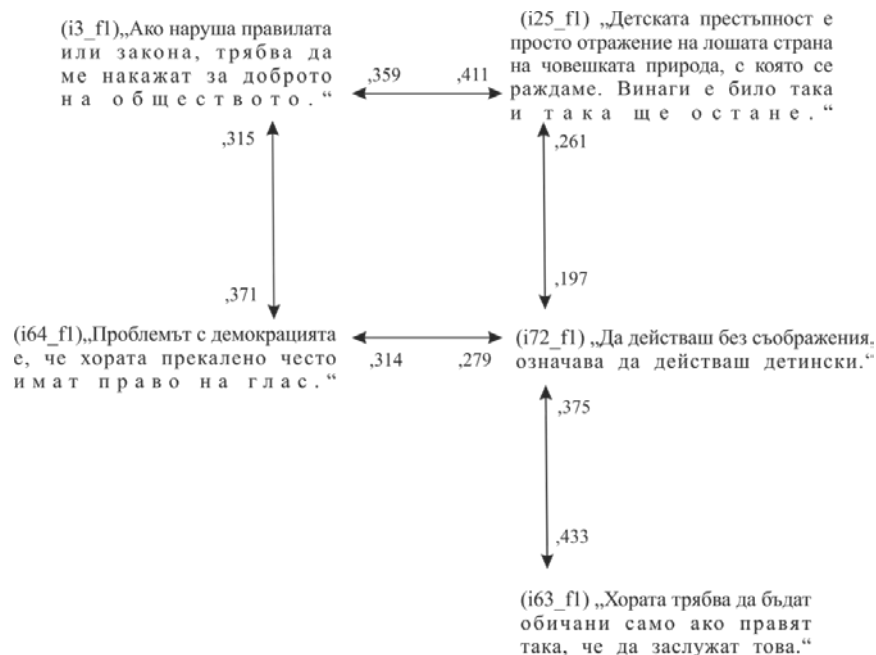
На Фигура 4 също могат да бъдат открити два устойчиви поляризиращи „идеологически сценария” между твърденията „Хората трябва да бъдат обичани само ако правят така, че да заслужат това.” (i63_f1) и „Да действаш без съображения, означава да действаш детински.” (i72_f1) от едната страна на континуума, а от другата „Човек трябва да бъде обичан през цялото време, защото го желае и се нуждае от това.” (i62_f0) и „Да действаш спонтанно, без съображения, понякога прави живота по-интересен.” (i73_f0).

Оказва се, че и с този метод не може да се постигне тръсената смислова симетрия и теоретичен огледален ефект между 10 твърдения, зад които са открити предполагаемите два фактора. Отново се появяват артефакти в групирането, например нехорентност на клъстерите, образувани между твърдението „Ако наруша закона, това че съм наказан, невинаги е в моя полза или от полза на обществото.” (i3_f1), което е в най-близка взаимозависимост с твърдението „Детската престъпност е просто отражение на лошата страна на човешката природа, с която се раждаме. Винаги е било така и така ще остане.” (i25_f1) в рамките на общия „нормативистичен” клон. Противоположното, според факторния анализ, на “i3_f1” твърдение „Ако наруша закона, това че съм наказан, невинаги е в моя полза или от полза на обществото.” (i2_f0), корелира с твърдението „Проблемът на демокрацията е, че рядко представлява гласа на хората.” (i65_f0), като част от „хуманистичния” полюс. Тези двойки очевидно образуват съвсем различен тип контекстуална взаимосвързаност.

Проверката на смисловите взаимовръзки и взаимозависимости с двата вида методи за клъстерен анализ очевидно не води до търсения теоретичен противоположен огледален ефект между изследваните убеждения, което може да се отдаде на специфики на самия метод за групиране или на по-специфичния начин, по който участници отразяват взаимовръзките за самите себе си. За да се излезе от този порочен кръг на генерирани изкривени статистически картини ще се подходи към взаимовръзките и предполагаемо оказваните взаимни ефекти между убежденията по друг начин – чрез създаване на съпоставителна диаграма с метода за пътеков анализ.

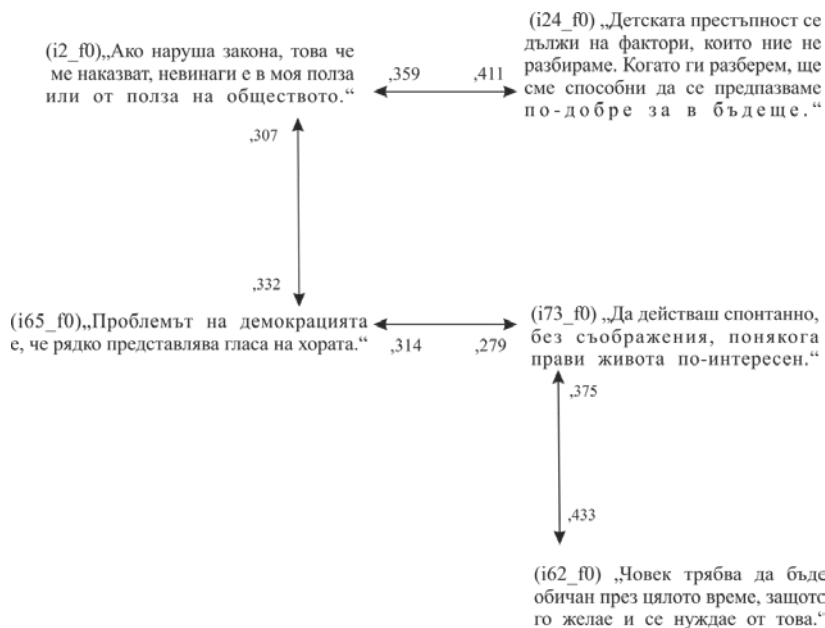
В алгоритъма на множествения регресионен анализ (МРА) всяко твърдение играе ролята едновременно на зависима от другите четири айтема и на независима променлива в общия пул от четири променливи. Чрез използването на пътеков анализ се отчитат само значимите стандартизирани β коефициенти, при степен на значимост $p \leq 0,01$. Последователностите илюстрират тези взаимовръзки, които образуват *цялости от убеждения с ясно очертан цикъл на обратна връзка* между двойките полярности от 5 твърдения.

При оценка на общия ефект на симулирана чрез МРА модела каузална взаимозависимост между твърденията се вземат предвид само тези стойности на adjusted R^2 , които са статистически значими ($p \leq 0,01$), поради малкия брой апробационни участници. Възприети са по-строги критерии за ниво на значимост поради факта, че размерът на извадката, с който се провежда анализа, е малък и се провежда с апробационна и демонстративна цел. Възприемането на такъв критерий от своя страна ще даде по-достоверна представа за нивото на значими взаимозависимости в двата цикъла от поляризиран сценария. В рамките на откритата стабилна взаимноограничаваща и взаимноподдържаща се система (на Фигура 5 и Фигура 6), моделите за сценарии представляват две обособени структури от полярни последователности.

Фигура 5: Диаграма на пътеките между нормативистичните убеждения

Между тези две системи от двата полюса ще бъде изследвана потенциална взаимосвързаност, открита в корелационната матрица (Таблица 34).

Фигура 6: Диаграма на пътеките между хуманистичните убеждения

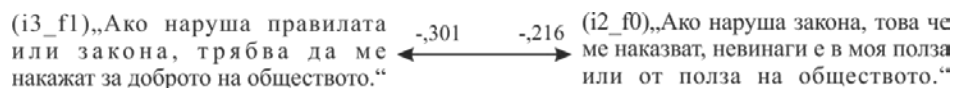
Стойностите за отчитане на ефекта на взаимозависимост ($adj. R^2$, на Таблица 4) варират за „нормативистичната сценарийна система” между 0,188 и 0,366, докато същите показатели при „хуманистичната система” са сравнително по-ниски - между 0,180 и 0,264.

Таблица 4: Примери за различия в степените на ефекта *adjusted R²*

Множествен регресионен модел за „хуманистичната система“			Множествен регресионен модел за „нормативистичната система“		
Adj. R ²	Независими променливи	Зависима променлива	Adj. R ²	Независими променливи	Зависима променлива
0,260	i65_f0, i24_f0	i2_f0	0,301	i25_f1, i64_f1	i3_f1
0,180	i2_f0	i24_f0	0,277	i3_f1, i72_f1	i25_f1
0,232	i62_f0, i65_f0	i73_f0	0,180	i72_f1	i63_f1
0,174	i73_f0	i62_f0	0,366	i25_f1, i63_f1, i64_f1	i72_f1
0,264	i2_f0, i73_f0	i65_f0	0,281	i3_f1, i72_f1	i64_f1

Чрез постъпков MRA също така е направен и опит да се открият какви значими зависимости между двете системи от твърдения. Открити са значими ефекти между няколко твърдения, като стойността на *adjusted R²* варира между ,055 и 0,110, при стойности на *p* вариращи между ,005 и ,001. Това отразява като цяло слаб ефект между твърденията. От тази находка може да потърси предпоставка за конфликт между твърдения, но в същото време и на слабо изразено интегриране между конотациите за „идеологическите сценарийни системи“. Това ще е от полза при пресъздаване на идеята на Томкинс за *ортогоналност*, т.е. независимо нарастване или спад при избора на отчетливо изразени полярности в ценностните убеждения (de St. Aubin, 1996, 154), отразени в избора на твърдения по скалата на Томкинс.

Конфликтната тенденция е идентифицирана на Фигура 7 единствено между две полярни твърдения – „Ако наруша закона, това че ме наказват, невинаги е в моя полза или от полза на обществото“ (i2_f0) и „Ако наруша правилата или закона, трябва да ме накажат за доброто на обществото.“ (i3_f1).

Фигура 7: Диаграма на пътеките между хуманистичните убеждения

Размерът на ефекта на едната променлива върху другата е измерена като *adjusted R²* = 0,110, при *p* = ,001. Знакът на коефициенти за детерминация, стандартизирания β коефициент, е отрицателен при общи стойности на *p* ≤ ,05. Тези стойности показват, че между двете твърдения може да се открие обратнопропорционална зависимост или предпоставки за ясно изразен конфликт между смисъла им.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В представените по-горе анализи на двете дендрограми бяха открити някои съвпадения, но и значими разлики, които представят относително добре изразен ортогонален ефект,

който Томкинс за първи път открива между полярностите. Според теорията на Силван Томкинс убежденията могат да се поляризират, но това не е единствения вариант за профилиране на предпочитанията към тези ценностни възгледи. Томкинс издига хипотезата, че хората невинаги са склонни да описват убежденията си с крайни в ценностен смисъл формулировки и прецизира принципа за ортогонално профилиране на ценностните убеждения, който само частично беше потвърден с оглед резултатите от проучвателната факторна структура.

Само при една малка част от двойките твърдения бяха открити с проучвателен факторен анализ диференциращи се една от друга в семантично отношение групи от 6 твърдения. От резултатите, получени с този класически тип статистически анализ може само косвено да се съди, че вероятно голяма част от двойките твърдения биха могли да отразяват комплекси идео-афективни уклони или система от колективно споделени убеждения. Също така може да се предположи, което би било предмет на бъдещи сравнителни извадкови проучвания, че с проучвателния факторен анализ е отразена тенденция за групиране на твърденията в един *условен континуум* разполагащ се между извадково обусловена система от „малко поляризирани и прости идентификации” и „много, неполяризирани, ортогонални и сложни идентификации”. Бяха проследени смисловите връзки между тях и бяха илюстрирани с пътеков анализ степента на статистическа взаимозависимост между 5 двойки твърдения за полярни убеждения. Съществуват четири варианта за ортогонални зависимости между нормативистични и хуманистични убеждения – високи и по двата полюса, ниски по единия и високи по другия, и ниски и по двете синтетични ценностни системи (de St. Aubin 1996). Това, че степента на изразеност на предпочитанията на даден човек или група е висока според „хуманистичната” скала, това не означава че „нормативистичните” показатели ще са обратно-пропорционално ниски спрямо първите.

От пътековия анализ, в допълнение на горното, беше изведена достатъчно качествена картина, своеобразен профил на апробационната извадка, на тези поляризирани айтеми, които пресъздават статистическо обобщение на централното ядро от идео-афективни уклони и идео-афективен резонанс на изпитателната извадка. В центъра на цикъла от обратни връзки беше установена една поляризирана двойка твърдения с много висока значимост на обратнопропорционален регресионен коефициент, която смислово се отнася до базисната ценност на закона, неговото нарушаване и ползата или вредата от наказанието за акта на правонарушаване. Чрез получените при множествен регресионен анализ показатели за ефекта и коефициентите на ограничение ($\text{adjusted } R^2$ и $\text{standardized } \beta$), се илюстрира и друга статистическа тенденция – „нормативистичната сценарийна система” изглежда относително по-устойчива и единна, отколкото „хуманистичната”. Беше открита и описана допълнителна находка за ясно изразена обратнопропорционална зависимост между две десетте от полярни твърдения. Единствено за една двойка твърдения са открити солидни статистически предпоставки, при ниска степен на

детерминация на този конфликтен ефект, че смисловите и количествени отношения между двете твърдения могат да бъдат и обратнопропорционални и така да пресъздават важен контрапункт или културен конфликт в убежденията на апробационната извадка.

В личен разговор с доц. Иван Бардов (30.04.2018 година) постигнахме единодушие, че тази концептуална двойка може да опише настоящи и да предскаже с голяма вероятност бъдещи конфликти. Това централно ядро от дуалистични позиции навярно отразява условно наречения сложен емоционално-когнитивен, дълбоко вписан в западния „либерален vs. консервативен” възглед за отношението към политиките спрямо изпълнението и наказването за нарушението на законовите разпоредби.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Фердинандов, К., Бардов, И. (2017). Компютърна симулация. Виртуална проверка на теорията за афектите и сценариите, създадена от Силван Томкинс. *Сборник научни доклади от VIII национален конгрес по психология, 3.XI.-5.XI.2017 година*, pp. 337 – 349.
2. Damasio, A. (2005). *Looking for Spinoza*, Vintage Books, London
3. de St. Aubin, E. (1996). Personal Ideology Polarity: Its Emotional Foundation and Its Manifestation in Individual Value Systems, Religiosity, Political Orientation, and Assumptions Concerning Human Nature, In: *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 71(1), pp.152-65
4. Ekman, P., Friesen, W. (1975). *Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial clues*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
5. Ferdinandov, K., Bardov, I., Balev, Z. (2018). Izsledvane na model za prosti emotzii. [Exploration of primary emotions model.]. In: *Psychological Research, Vol. 21(1)*, pp. 5-21 (In English)
6. Ferdinandov, K., Bardov, I., Balev, Z. (2018). Variacii v teoretitchnata struktura na Tomkins za afektite I scenariite. [Variations in the structure of Tomkins' theory of affects and scripts], In: *Psychological Research, Vol. 21(1)*, pp. 23-42 (In English)
7. Mosher, L., Sirkin, M. (1984). Measuring A Macho Personality Constellation, In: *Journal of Research In Personality*, Vol. 18, pp.150 – 163.
  1. Mosher, L., Tomkins, S. (1988). Scripting the Macho Man: Hypermasculine Socialization and Enculturation, In: *The Journal of Sex Research*, Vol. 25(1), pp. 16 – 84
  2. Tomkins, S. (1964). *The polarity scale*. New York: Springer
  3. Tomkins, S. (1979). Script theory: Differential magnification of affects In: Howe, H., Dienstbiener, R. (Eds.), *1978 Nebraska symposium on motivation*, pp. 201 – 236. Lincoln: University of Nebraska Press
  - Tomkins, S.S. (1984). Affect Theory In: Scherer, K., Ekman, P. (Eds.) *Approaches to Emotion*, pp. 163–196. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
  4. Tomkins, S. (1987). Script theory, In: Aronoff, J., Rabin, A., Zucker, R. (Eds.), *The emergence of personality*, pp. 147 – 216, New York: Springer Publishing
  5. Tomkins, S., Demos, V. (1995). *Exploring affect: The Selected Writings of Silvan S. Tomkins*, Cambridge University Press

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.1: Български превод на скала на полярните убеждения (преводът е осъществен от автора на статията)

i0_f1 (Дясно крило)	Децата трябва да бъдат научени да се съобразяват какво е правилно дори и понякога това да не им допада.
i1_f0 (Ляво крило)	Децата трябва да бъдат окуражавани да изразяват себе си дори и родителите невинаги да одобряват това.
i2_f0 (Ляво крило)	Ако наруша закона, това че ме наказват, невинаги е в моя полза или от полза на обществото.
i3_f1 (Дясно крило)	Ако наруша правилата или закона, трябва да ме накажат за доброто на обществото.
i4_f1 (Дясно крило)	Малките бели лъжи погледнати в дългосрочен план винаги водят до големи черни лъжи.
i5_f0 (Ляво крило)	Малките бели лъжи са оправдани, когато истината може да нарани чувствата на близък приятел.
i6_f0 (Ляво крило)	Страхът може да накара и най-смелия да трепери. Не бива да заклеяваме човек, който преживява нервен срив.
i7_f1 (Дясно крило)	Страхът е проява на малодушие, нещо жалко и заслужава презрение. Ако изпадне в такова състояние, човек трябва да бъде порицан или наказан.
i8_f1 (Дясно крило)	Проблемът на теоритичното размишление е, че отклонява хората от фактите и замества истините с лични мнения.
i9_f0 (Ляво крило)	Красотата на теоритичното размишление е, че е дало възможност да бъдат изобретени неща, които иначе нямаше да съществуват.
i10_f1 (Дясно крило)	Най-хубавото на науката е, че ти дава възможност да отделиш доброто от лошото, правилното от неправилното, реално от въображаемо.
i11_f0 (Ляво крило)	Най-хубавото на науката е, че ти дава възможност да осъществиш себе си като натрупаш знание и умения за контрол на света около теб.
i12_f0 (Ляво крило)	Когато хората са в беда, означава, че се нуждаят от помощ и трябва да им се помогне.
i13_f1 (Дясно крило)	Когато хората са в беда, трябва да си помагат сами на себе си и да не зависят от другите.
i14_f1 (Дясно крило)	Надпреварата насърчава най-доброто в човешките същества.
i15_f0 (Ляво крило)	Сътрудничеството насърчава най-доброто в човешките същества.
i16_f1 (Дясно крило)	Разумът трябва продължително да се обуздава и коригира от реалността и фактите, такива каквито са.
i17_f0 (Ляво крило)	Разумът е главната причина, заради която човечеството е направило толкова велики открития.
i18_f0 (Ляво крило)	Да играеш е важно за всички човешки същества. Никой не е твърде стар, че да не може да се наслади на удоволствието и щастието от играта.

i19_f1 (Дясно крило)	Да играеш е детинско. Въпреки, че е подходящо децата да играят, възрастните трябва да се грижат за по-сериозните проблеми.
i20_f1 (Дясно крило)	Най-важното нещо на този свят е да се опитваш да живееш според най-високите стандарти и да се водиш от изискаността на вкусовете.
i21_f0 (Ляво крило)	Най-важното нещо на този свят е да опознаваш себе си, да бъдеш такъв какъвто си и да живееш според своя собствен вкус.
i22_f1 (Дясно крило)	Дългата серия от грешки в човешкото познание доказва, че сме глупави и че ще продължим да грешим.
i23_f0 (Ляво крило)	Фактът, че хората са имали погрешни възгледи за света показва, че това е дълга поредица от грешки, която води към усъвършенстване и това ще
i24_f0 (Ляво крило)	Детската престъпност се дължи на фактори, които ние не разбираме. Когато ги разберем, ще сме способни да се предпазваме по-добре за в
i25_f1 (Дясно крило)	Детската престъпност е просто отражение на лошата страна на човешката природа, с която се раждаме. Винаги е било така и така ще остане.
i26_f1 (Дясно крило)	Така наречените тайнствени и неразбираеми, мистични преживявания много често са източник на заблуди.
i27_f0 (Ляво крило)	Мистичните преживявания могат да бъдат източник на прозрения за същността на живота и естеството на реалността.
i28_f0 (Ляво крило)	Това, какво искат децата, трябва да се приема на сериозно и родителите да се опитат да го удовлетворят.
i29_f1 (Дясно крило)	Това, какво искат децата, не бива да се взима много предвид.
i30_f0 (Ляво крило)	Трябва да прощаваме на тези, които грешат.
i31_f1 (Дясно крило)	Трябва да показваме и коригираме грешките на тези, които ги допускат.
i32_f1 (Дясно крило)	Никой не може да разбере другия човек така добре, освен ако не се отчужди, за да погледне на него отстрани.
i33_f0 (Ляво крило)	Никой не може да разбере другия освен ако не изпитва всеотдайна обич и неразделна близост.
i34_f0 (Ляво крило)	Големите постижения изискват преди всичко голямо въображение.
i35_f1 (Дясно крило)	Големите постижения изискват преди всичко изключителна лична дисциплина и труд.
i36_f1 (Дясно крило)	Когато човек се самосъжالياва, той наистина трябва да се засрами от себе си.
i37_f0 (Ляво крило)	Когато човек се самосъжالياва, той наистина се нуждае от съчувствието на другите.
i38_f0 (Ляво крило)	Родителите, на първо място, трябва да са нежни и внимателни с децата си.
i39_f1 (Дясно крило)	Родителите, на първо място, трябва да са строги и непоколебими с децата си.

i40_f1 (Дясно крило)	За да си запази един човек ума си нормален, трябва да се пази от нахлуването на чувства, чужди на природата му.
i41_f0 (Ляво крило)	Човек трябва винаги да остава отворен за собствените си чувства, колкото и чужди да са те.
i42_f0 (Ляво крило)	Най-важното нещо в едно приятелство е отзивчивостта и топлотата.
i43_f1 (Дясно крило)	Най-важният белег за едно добро приятелство е дали другия заслужава възхищението ни и дали си струва да бъде уважаван.
i44_f1 (Дясно крило)	Ако хората са наистина откровени един с друг, щяха да развият много повече антипатия и враждебност един към друг.
i45_f0 (Ляво крило)	Ако хората са наистина откровени един с друг, щяха да развият много повече симпатия и приятелски чувства по между си.
i46_f0 (Ляво крило)	Децата трябва да се обичат, за да могат да израстнат като добри възрастни.
i47_f1 (Дясно крило)	Децата трябва да бъдат научени как да се държат, така че да израстнат като добри възрастни.
i48_f0 (Ляво крило)	Истината се разкрива на онзи, който ѝ се посвети дълбоко и се претопи в това, което изучава.
i49_f1 (Дясно крило)	Истината може да бъде открита само от тези, които запазват дистанция спрямо това, което изследват и поддържат своята обективност.
i50_f1 (Дясно крило)	Животът понякога мирише много лошо.
i51_f0 (Ляво крило)	Животът понякога оставя лош привкус в устата.
i52_f0 (Ляво крило)	Променливостта на човешките чувства е това, което прави живота интересен.
i53_f1 (Дясно крило)	Изменчивостта на човешките чувства е слабост.
i54_f1 (Дясно крило)	Въображението води хората до самоизмама и заблуди.
i55_f0 (Ляво крило)	Въображението освобождава хората от рутината и скуката на ежедневието.
i56_f1 (Дясно крило)	Правителството трябва да позволи толкова свобода на изразяването, доколкото е съобразена с реда и закона.
i57_f0 (Ляво крило)	Правителството трябва да позволи свобода на изразяването дори и тогава, когато това поражда рискове.
i58_f0 (Ляво крило)	Винаги трябва да се отнасяш към всеки човек с уважение.
i59_f1 (Дясно крило)	Трябва да се отнасяш с уважение към човек само ако постъпва така, че да ги заслужи.
i60_f1 (Дясно крило)	Децата трябва да се наглеждат и да не се слушат.
i61_f0 (Ляво крило)	Децата са очарователни и възхитителни, защото ни изпълват с наслада.
i62_f0 (Ляво крило)	Човек трябва да бъде обичан през цялото време, защото го желае и се нуждае от това.

i63_f1 (Дясно крило)	Хората трябва да бъдат обичани само ако правят така, че да заслужат това.
i64_f1 (Дясно крило)	Проблемът с демокрацията е, че хората прекалено често имат право на глас.
i65_f0 (Ляво крило)	Проблемът на демокрацията е, че рядко представлява гласа на хората.
i66_f0 (Ляво крило)	Най-главната цел на образованието е да дава възможност на децата да открият и опознаят нови неща.
i67_f1 (Дясно крило)	Най-главната цел на образованието е да научи и предаде на децата мъдростта на близкото и далечно минало.
i68_f1 (Дясно крило)	Отвращава ме гледката на плачещ възрастен.
i69_f0 (Ляво крило)	Тъжно е да видиш плачещ възрастен.
i70_f0 (Ляво крило)	Съществуват уникални пътища към реалността на другите хора, когато я изживяваш с чувствата си, дори и те да изглеждат някак странни и чужди.
i71_f1 (Дясно крило)	Няма по-сигурен път към лудостта от този да се предадеш на чувствата, особено тези, които са ти чужди.
i72_f1 (Дясно крило)	Да действаш без съображения, означава да действаш детински.
i73_f0 (Ляво крило)	Да действаш спонтанно, без съображения, понякога прави живота по-интересен.
i74_f1 (Дясно крило)	Ако в човека има искрица божественост, то това е разумът, който да контролира страстите и чувствата.
i75_f0 (Ляво крило)	Когато Бог е създал човека по свой образ и подобие, му е дал сърце и ум. И чувствата, и мисленето са еднакво важни.
i76_f0 (Ляво крило)	Оправдано е да изпитваме и проявяваме гняв към тези, които потискат човечеството.
i77_f1 (Дясно крило)	Оправдано е да изпитваме и проявяваме гняв към тези новатори, които подриват реда и нарушават законите.
i78_f1 (Дясно крило)	Когато се изправиш лице в лице със смъртта, научаваш колко незначителен е всъщност човека.
i79_f0 (Ляво крило)	Когато се изправиш лице в лице със смъртта, научаваш какъв човек си всъщност и колко много обичаш живота.
i80_f1 (Дясно крило)	Поддържането на закона и реда е най-важния дълг на всяко управление.
i81_f0 (Ляво крило)	Осигуряване на благосъстоянието на хората е най-важната задача на управлението.
i82_f0 (Ляво крило)	Никой няма право да унижава друг човек.
i83_f1 (Дясно крило)	Някои хора могат да се променят само ако бъдат унижени.
i84_f1 (Дясно крило)	Човешката природа поначало е лоша.
i85_f0 (Ляво крило)	Човешките същества по начало са добри.

i86_f0 (Ляво крило)	Да предполагаш, че повечето хора са добронамерени, би ги подтикнало да покажат най-доброто от себе си.
i87_f1 (Дясно крило)	Да предполагаш, че повечето хора са добронамерени, означава да си търсиш белята.
i88_f0 (Ляво крило)	Когато се влюбя силно, за мен това е най-красивият човек на света.
i89_f1 (Дясно крило)	Любовта е сляпа - в противен случай никой нямаше да се влюбва.
i90_f0 (Ляво крило)	Когато човек изпадне в беда, това може да задълбочи и укрепи приятелството.
i91_f1 (Дясно крило)	Когато човек изпадне в беда, рискува да изгуби приятелите си
i92_f0 (Ляво крило)	Както близостта, така и отсъствието на любимия човек засилват чувствата към него.
i93_f1 (Дясно крило)	Близостта подхранва презрение.
i94_f0 (Ляво крило)	Има толкова много велики неща, които са добри за човечеството. Те правят света вълнуващо и интересно място, обогатяват и радват живота
i95_f1 (Дясно крило)	Има толкова много велики неща, които ни привличат и блазнят. Някои от тях са добри, но много от тях са лоши за нас, а някои са дори пагубни.
i96_f0 (Ляво крило)	Мисленето е отговорно за всички открития и изобретения.
i97_f1 (Дясно крило)	Мисленето прави хората честни и морални.
i98_f0 (Ляво крило)	За да живееш добре трябва да удовлетворяваш и себе си, и другите.
i99_f1 (Дясно крило)	За да живееш добре, трябва да действаш като добър човек, като например да съблюдаваш правилата на добрия морал.
i100_f1 (Дясно крило)	Числата са открити.
i101_f0 (Ляво крило)	Числата са измислени.
i102_f0 (Ляво крило)	Умът е като източник на светлина, който озарява всяко нещо, към което се насочи.
i103_f1 (Дясно крило)	Умът е като огледало, което отразява всичко, което попадне в него.
i104_f0 (Ляво крило)	Точното изследване на света е постоянен източник на вълнение и нови перспективи.
i105_f1 (Дясно крило)	Точното изследване на света е начина да се отделят фантазите от действителността.

**ПРИЛОЖЕНИЕ 1.2: Английски вариант на скала на полярните
убеждения (Tomkins, 1995, 149-155)**

i10_f1 (Дясно крило)	Children should be taught to obey what is right even though they may not always feel like it.
i1_f0 (Ляво крило)	Children should be encouraged to express themselves even though parents may not always like it.
i2_f0 (Ляво крило)	If I break the law, it is not always to my advantage or to the advantage of society that I be punished.
i3_f1 (Дясно крило)	If I break the law I should be punished for the good of society.
i4_f1 (Дясно крило)	Little white lies in the long run lead to big black lies.
i5_f0 (Ляво крило)	Little white lies are justified when the truth might hurt the feelings of a close friend.
i6_f0 (Ляво крило)	Fear can make the bravest person tremble. We should not condemn a failure of nerve.
i7_f1 (Дясно крило)	Cowardice is despicable and in a soldier should be punished.
i8_f1 (Дясно крило)	The trouble with theorizing is that it leads people away from the facts and substitutes opinion for truth.
i9_f0 (Ляво крило)	The beauty of theorizing is that it has made it possible to invent things that otherwise never would have existed.
i10_f1 (Дясно крило)	The most important aspect of science is that it enables you to separate the true from the false, the right from the wrong, reality from fantasy.
i11_f0 (Ляво крило)	The most important aspect of science is that it enables you to realize yourself by gaining understanding and control of the world around you.
i12_f0 (Ляво крило)	When people are in trouble, they need help and should be helped.
i13_f1 (Дясно крило)	When people are in trouble, they should help themselves and not depend on others.
i14_f1 (Дясно крило)	Competition brings out the best in human beings.
i15_f0 (Ляво крило)	Cooperation brings out the best in human beings.
i16_f1 (Дясно крило)	Reason has to be continually disciplined and corrected by reality and hard facts.
i17_f0 (Ляво крило)	Reason is the chief means by which human beings make great discoveries.
i18_f0 (Ляво крило)	Play is important for all human beings. No one is too old to enjoy the excitement of play.
i19_f1 (Дясно крило)	Play is childish. Although it is proper for children to play, adults should concern themselves with more serious matters.

i20_f1 (Дясно крило)	The most important thing in the world is to try to live up to the highest standards.
i21_f0 (Ляво крило)	The most important thing in the world is to know yourself and be yourself.
i22_f1 (Дясно крило)	The fact that people once believed the world was flat is just one in a long series of errors which shows how foolish human beings have been and will
i23_f0 (Ляво крило)	The fact that people once believed the world was flat is just one in a long series of errors which shows how much progress human beings have made and
i24_f0 (Ляво крило)	Juvenile delinquency is due to factors we do not understand. When we do understand these we will be able to prevent it in the future.
i25_f1 (Дясно крило)	Juvenile delinquency is simply a reflection of the basic evil in human beings. It has always existed in the past and it always will.
i26_f1 (Дясно крило)	So-called mystical experiences have most often been a source of delusion.
i27_f0 (Ляво крило)	Mystical experiences may be sources of insight into the nature of reality.
i28_f0 (Ляво крило)	What children demand, parents should take seriously and try to satisfy.
i29_f1 (Дясно крило)	What children demand should be of little consequence to their parents.
i30_f0 (Ляво крило)	Those who err should be forgiven.
i31_f1 (Дясно крило)	Those who err should be corrected.
i32_f1 (Дясно крило)	No one can understand another human being unless he has achieved some distance from that person.
i33_f0 (Ляво крило)	No one can understand another human being unless he has loved and been intimate with that person.
i34_f0 (Ляво крило)	Great achievements require first of all great imagination.
i35_f1 (Дясно крило)	Great achievements require first of all severe self-discipline.
i36_f1 (Дясно крило)	When a person feels sorry for himself, he really should feel ashamed of himself.
i37_f0 (Ляво крило)	When a person feels sorry for himself, he really needs more sympathy from others.
i38_f0 (Ляво крило)	Parents should first of all be gentle with children.
i39_f1 (Дясно крило)	Parents should first of all be firm with children.
i40_f1 (Дясно крило)	If sanity is to be preserved, you must guard yourself against the intrusion of feelings which are alien to your nature.

i41_f0 (Ляво крило)	You must always leave yourself open to your own feelings alien as they may sometimes seem.
i42_f0 (Ляво крило)	The most important characteristics of a friend is that he is warm and
i43_f1 (Дясно крило)	The most important characteristics of a friend is that he is worthy of our admiration and respect.
i44_f1 (Дясно крило)	If human beings were really honest with each other, there would be a lot more antipathy and enmity in the world.
i45_f0 (Ляво крило)	If human beings were really honest with each other, there would be a lot more sympathy and friendship in the world.
i46_f0 (Ляво крило)	Children must be loved so that they can grow up to be fine adults.
i47_f1 (Дясно крило)	Children must be taught how to act so that they can grow up to be fine adults.
i48_f0 (Ляво крило)	Truth is found only by those who immerse and lose themselves in what they are studying.
i49_f1 (Дясно крило)	Truth is found only by those who are objective and detached from what they are studying.
i50_f1 (Дясно крило)	Life sometimes smells bad.
i51_f0 (Ляво крило)	Life sometimes leaves a bad taste in the mouth.
i52_f0 (Ляво крило)	The changeableness of human feelings makes life more interesting.
i53_f1 (Дясно крило)	The changeableness of human feelings is a weakness in human beings.
i54_f1 (Дясно крило)	Imagination leads people into self-deception and delusions.
i55_f0 (Ляво крило)	Imagination frees people from the dull routines of life.
i56_f1 (Дясно крило)	A government should allow only such freedom of expression as is consistent with law and order.
i57_f0 (Ляво крило)	A government should allow freedom of expression even though there is some risk in permitting it.
i58_f0 (Ляво крило)	Human beings should be treated with respect at all times.
i59_f1 (Дясно крило)	Human beings should be treated with respect only when they deserve respect.
i60_f1 (Дясно крило)	Children should be seen and not heard.
i61_f0 (Ляво крило)	Children are entirely delightful.
i62_f0 (Ляво крило)	Human beings should be loved at all times, because they want and need to be loved.
i63_f1 (Дясно крило)	Human beings should be loved only if they have acted so that they deserve to be loved.

i64_f1 (Дясно крило)	The trouble with democracy is that too often represents the will of the people.
i65_f0 (Ляво крило)	The trouble with democracy is that too seldom represents the will of the
i66_f0 (Ляво крило)	The main purpose of education should be to enable the young to discover and create novelty.
i67_f1 (Дясно крило)	The main purpose of education should be to teach the young the wisdom of the remote and recent past.
i68_f1 (Дясно крило)	It is disgusting to see an adult cry.
i69_f0 (Ляво крило)	It is distressing to see an adult cry.
i70_f0 (Ляво крило)	There is an unique avenue to reality through the feelings, even when they seem alien.
i71_f1 (Дясно крило)	There is no surer road to insanity than surrender to the feelings, particularly those which are alien to the self.
i72_f1 (Дясно крило)	To act on impulse is to act childishly.
i73_f0 (Ляво крило)	To act on impulse occasionally makes life more interesting.
i74_f1 (Дясно крило)	If there is anything like a divine spark in a human being, it is the faculty of reason by which he can control his passion and feelings.
i75_f0 (Ляво крило)	When God created man in his own image, he gave him both a heart and head. His feelings and his reason are both important.
i76_f0 (Ляво крило)	Anger should be directed against the oppressors of mankind.
i77_f1 (Дясно крило)	Anger should be directed against those who rebel and undermine law and order.
i78_f1 (Дясно крило)	When you face death you learn how basically insignificant you are.
i79_f0 (Ляво крило)	When you face death, you learn who you really are and how much you loved life.
i80_f1 (Дясно крило)	The maintenance of law and order is the most important duty of any
i81_f0 (Ляво крило)	Promotion of the welfare of the people is the most important function of a government.
i82_f0 (Ляво крило)	No one has the right to humiliate another person.
i83_f1 (Дясно крило)	Some people can only be changed by humiliating them.
i84_f1 (Дясно крило)	Human beings are basically evil.
i85_f0 (Ляво крило)	Human beings are basically good.
i86_f0 (Ляво крило)	To assume that most people are well-meaning brings out the best in others.

i87_f1 (Дясно крило)	To assume that most people are well-meaning is asking for trouble.
i88_f0 (Ляво крило)	To every lover, his beloved is the most beautiful person in the world.
i89_f1 (Дясно крило)	Love is blind. Otherwise no one would ever fall in love.
i90_f0 (Ляво крило)	When a person is in trouble, friendship can become much deeper and closer.
i91_f1 (Дясно крило)	When a person is in trouble, he runs the risk of losing his friends.
i92_f0 (Ляво крило)	Familiarity like absence makes the heart grow fonder.
i93_f1 (Дясно крило)	Familiarity breeds contempt.
i94_f0 (Ляво крило)	There are a great many things in the world which are good for, enrich the lives of human beings and satisfy them in different ways. This makes the world an
i95_f1 (Дясно крило)	There are a great many things which attract human beings. Some of them are proper, but many are bad for human beings, and some are very degrading.
i96_f0 (Ляво крило)	Thinking is responsible for all discovery and invention.
i97_f1 (Дясно крило)	Thinking keeps people on the straight and narrow.
i98_f0 (Ляво крило)	In order to live a good life you must satisfy both yourself and others.
i99_f1 (Дясно крило)	In order to live a good life you must act like a good person, i.e. observe the rules of morality.
i100_f1 (Дясно крило)	Numbers were discovered.
i101_f0 (Ляво крило)	Numbers were invented.
i102_f0 (Ляво крило)	The mind is like a lamp which illuminates whatever it shines on.
i103_f1 (Дясно крило)	The mind is like a mirror which reflects whatever strikes it.
i104_f0 (Ляво крило)	Observing the world accurately provides a human being with constant excitement and novelty.
i105_f1 (Дясно крило)	Observing the world accurately enables human beings to separate reality from imagination.